

Вук МИЛАТОВИЋ

ЗВУК И ЗНАЧЕЊЕ КАО СТВАРАЛАЧКИ АТРИБУТИ

Велико одушевљење руских симболиста за звучну страну песме инспирирало је до данашњег дана многе песнике и тумаче њихове поезије да се посвете звуку, односно заумном говору поезије. Комбиновањем одређених звукова – звукова песме, поезија постаје уметнички уверљивија, тајновитија, нејаснија и значењски богатија. Тумачи се углавном усмеравају на семантику и тематско-мотивски слој песме, занемарујући, мада не увек, оно што је најтеже објаснити и оно чега песници обично нису свесни, мада то осећају као уметничку вредност, а то је звукоговорни слој или, једноставно, звукоговор. Читајући поезију осећамо речи, начине њиховог комбиновања, значења и стваралачке поступке, али остајемо глуви према звуку песме. Општи језик није усмерен на звукове већ на комуникацију, а песнички језик јесте – он и звуком допире до наше свести. Песник прави одређене звуковне комбинације мимо своје воље, или то не ради свесно, али управо тим стваралачким поступком, том звукоговорном страном ствара вредности релевантне за песничку уметност, изграђује семантику звука. Да ли је та привидна семантика исконски говор певања ваља одређеним истраживањима утврдити у текстовима класичних и савремених песника.

Поезија Мирка Бањевића, у свим периодима настајања, учинила нам се занимљивом и погодном за истраживање звуковне стране поезије. Поред осталих и већ уочених вредности ове поезије, вредности које је књижевна критика уочила и дефинисала, остала је ова друга, звуковна страна доста неистражена, а она је теоријски релевантна за утврђивање уметничког идентитета једног песништва. Величину једне поезије не чини избор тема о којима песник пише – теме и мотиви нису естетске категорије, већ стваралачки поступци којима песник уметнички уобличава песму и даје јој тон свог стваралачког сензибилитета. Отуда и потреба да се кроз истраживање звуковне стране ове поезије дође до реле-

вантних сазнања о уметничкој природи и вредности лирског песништва Мирка Бањевића.

За Мирка Бањевића је речено да је песник искони, да је даровити социјални песник, да је коришћењем локалне лексике „кварио пјесму”, да је његова поезија била снажна побуна противу једног времена. Радомир Константиновић у својој обимној студији о овом песнику каже да се лomio кроз језик и кроз речи као да их први изговара и да се учини читаоцу „да ће сваког часа да склизне у десетерац, и који је ментално десетерачки иако је стихован по другом слогомерју”. Оваква запажања тичу се песникове версификације, природе његовог стиха, одређеније речено, риме и фонетске боје стиха. С овим тумачењским ставовима може се полемисати или се можда неки од њих могу оповргнути прецизнијим аналитичким поступцима.

Чињеница да се овај песник ломио између језичког и ванјезичког, тј. између уметничког и вануметничког, објашњава његову социјалну побуну, али и побуну ума. Питамо се да ли је вешти версификатор једне аутентичне лирике каткад морао да устукне пред изванјезичким структурама. То најпре може бити поетичко питање, с обзиром на стваралачке идеале једне епохе. Језик поезије се, дакле, конструише према уметничким принципима једног поетичког схватања. Али језик поезије се увек истрже таквим схватањима, што је случај и у поезији Мирка Бањевића. Лирска песма је на семантичком и звуковном нивоу потчињена естетском принципу и она, ако је права лирика, увек тежи ка томе. Лотман у својим „Предавањима из структуралне поетике” каже да је потпуно очигледно да је реално уметничко значење текстовних елемената разумљиво само у односу на вантекстовне и да су уметнички ефекти песничког текста дубоко повезани с вантекстовним структурама. Према томе, садржину једне лирске песме или њене вантекстовне структуре не можемо разматрати одвојено од уметничких особености. Дакле, на једној страни је језик поезије, општи уметнички став, а на другој њена предметност. Неки тумачи поезије нашег песника правили су јаз између форме и садржине, између структуре и идеје, између текстовног и вантекстовног, што је био тумачењски манир једног времена, и ту је Бањевићева поезија била на губитку. Тако се лирски изграђена песма „И то је слава” дуго схватала, а можда се и данас схвата, као пример социјалне песме, а пред савременим читаоцем, ослобођена позитивистичког противуречја, она може да звучи као интимистичка или пак метафизичка.

*Кост у грмену
мрље по камену
гроб без имена
и што те нема –
и то је слава
што си изломљен
што си остављен –
и то је слава
што си незван
што си незнан
што си презван –
и то је слава
и што си и ниси
понижи-повиси
кућа без шљемена
плоча без помена –
и то је слава!*

Прва представа о овој песми говори о усаглашености и складности ритмичко-интонационалних сигнала, о мелодијском и семантичком јединству стихова. Прво нас је понела као читаоце, ако умемо да читамо стихове, резигнацијом обојена декламациона интонација. Сваки стих у песми је посебна и стабилна ритмичко-интонациона целина и те целине као јединице текста доприносе стварању уметнички ефектне мелодизације, што песми даје аутентичну и онеобичајену лиричност. Кратки стихови песме – углавном стихови од пет или шест слогова, сем рефрена који је увек петосложни, што има посебну уметничку функцију, носе нешто опором и тешко. Поступак набрајања стихова дат без интерпункције појачава осећање доживљености егзистенцијалног хаоса. Стихови следе један за другим као правилне интонационе целине, нема промене висине тона, нема померања цезуре, нити ритмичких одступања – све делује као монолитан и монотон звук, све док рефрен као посебан и другачији ритмичко-интонациони удар не разбије ту монолитност, можда трагичну монолитност, семантику изгубљености и безизлаза. Ти ритмичко-интонациони удари, и то није без значаја и значења, долазе после катрена, после дистиха, после терцине и на крају после катрена. Таква динамика удара рефрена разбија монотонију и резигнацију као што кратак удар црквеног звона разбија монолитност звука, тишину ноћи или пространство безизлазности.

Неочекиваном говору звука ове уметнички изграђене лирске песме доприносе богате риме, тј. риме које имају велики број звукова који се понављају. Богата звучност риме зависи од организације фонетских, односно фонолошких јединица, а не од семантике песничког говора. Али таква рима оживљава у нашој свести звук који нешто значи, то је семантика звука. Сви ти звуковни елементи – асонанце, алитерације, распоред акцентованих и неакцентованих слогова, богата рима, паузе, интонација, доприносе једном – да ова песма, као ретко која друга у лирском песништву, има изграђену изванредну метричку композицију. То управо потврђује њену уметничку лепоту, разноврсност стваралачких поступака, њену уметничку складност и ритмичко-интонациону изграђеност. Наш покушај да се кроз интерпретацију звуковне димензије лирске песме „И то је слава” Мирка Бањевића потврди њена уметничка вредност, надамо се да није остао узалудан. Звукоговор је релевантан критеријум за изналагање уметничке вредности лирске песме. Такву врсту приступа омогућавају само добре песме, песме које су уметнички изграђене, које привлаче својом песничком лепотом, својом општом структуром и значењем.

Лирске песме „Таласи”, „Под вјетром” и „Вјесник”, као и њима сличне песничке структуре, добијају свој уметнички значај по томе што су богате звуком. Погледа ли се дубље у њихову синтаксичко-интонациону раван, у уметничку функцију паузе, општије речено у њихов дикцијски систем, доћи ћемо до закључка да је Мирко Бањевић, пре свега, лиричар, да његовом лирском поезијом доминира мелодија лирике. Доминантна трохејско-дактилска стопа и наглашеност првих слогова најуверљивије откривају емоционалну природу песника, његов бунтовни сензибилитет и веома разуђен спектар осећајности – од интимистичког осећања до резигнације, елегичности, лирске упитаности и зачуђености. Бањевић је мајстор мелодијског стиха. Звук тог стиха допире до наше свести пре него садржај и значење стиха. Према томе, неприхватљиво је сазнање Радомира Константиновића да Бањевић и у својим лирским песмама, без обзира да ли били шестерци, осмерци или деветерци, без обзира какви били по слоγοмерју, склизне у епски десетерац. То значи да је песник опседнут десетерцем као епским метром. Истраживање звука и фонетске природе његових стихова говори обрнуто – да је Мирко Бањевић првенствено лирски песник, да се чак својом лирском интонацијом одупире епском метру, а да је његова лирска стихотворност последица, пре свега, добро изграђеног звука, али и осталих стваралачких поступака.

Песма „Вјесник” је пример чисте лирике, пример потпуне уметничке изграђености, без обзира што је испевана у деветерцима и десетерцима,

са цезуром после петог или шестог слога. У истинској лирици, како каже један теоретичар, „неосетно нам пође глас у мелодију”. То се догодило с овом песмом као и са другим песмама Мирка Бањевића, више у песмама везаног него невезаног стиха. У једној строфи песме „Таласи” препознајемо општи звук песме, аутентичну синтаксичку интонацију.

*Сад морем лута припјев нови,
таласи јуре с пјане душе.
Дубоки, тајни лете снови,
у мору, у мору ено се гуше!!!*

Овде није толико битан објективни звук појединих речи већ дубински тон целе песме, звукоговор песме који не постоји изван лирског певања. Ваљало би истраживати у лирским песмама овога песника однос звука и емоција, звука и значења, присуство песниковог завичајног етнозвуча, сазвучја риме и друге звукоговорне вредности.

Ваља закључити да се изражена лирска стихотворност Мирка Бањевића, пре свега, заснива на звуку, било да је реч о песмама испеваним у катренима, дистисима или у слободном стиху. Овај песник има изграђене стваралачке поступке а и велику стваралачку потребу да се изрази звукоговором. Стиче се утисак да се у његовој лирици издвајају две основне равни – семантичка, као рационална и ритмичко-интонациона или мелодијска као ирационално-емоционална, при чему је звуковна раван доста аутономна и не подударе се увек са семантичком. Звук је значајан организациони или конструктивни елемент у поезији Мирка Бањевића и релевантан је стваралачки поступак овога лиричара. Ваљало би проучити колико звук учествује у структурирању његових лирских песама, колико се јавља као фактор обједињавања и изграђивања лирске и метричке композиције лирског исказа. Управо је значајно да тумачење ове поезије подразумева и тумачење звука као носиоца уметничких вредности једног песничког дела или, како рече један теоретичар: „Стихове треба читати исто онако како музичар чита партитуру: не само очима већ и ушима”.

Vuk MILATOVIĆ

THE SOUND AND THE MEANING AS CREATIVE ATTRIBUTES

Summary

In his text, Milatović deals with the research of sound aspect of Banjević's poetry, which has not been studied so far, although it represents one of the important skeleton bones of his poetic creativity. No matter that Banjević is very interesting for his wealth of themes and motives, they are important from the standpoint of creative reception owing to the individualisation of the expression and experiential abundance. The sound element has greatly contributed to the beauty of his poetry. Banjević, in addition to other unavoidable attributes, has nourished the attracting sound of his verses, states Milatović.